

ІСТОРІЯ

УДК 94(477.85)»1918/1939»:614.84:061.2

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2025.02.012>

Сергій БАБЧУК

аспірант кафедри історії України,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8462-5553>

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ ЧЕРНІВЦІВ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ, ТЕХНІЧНИЙ РОЗВИТОК І РОЛЬ ДОБРОВІЛЬНИХ ТОВАРИСТВ

Анотація. У статті досліджується розвиток пожежної охорони в Чернівцях у період румунського правління (1918–1939 рр.) у контексті переходу від австрійської моделі громадських товариств до централізованої воєнізованої системи. Проаналізовано організаційні, технічні та соціальні зміни, що відбулися у міській пожежній службі, зокрема процес воєнізації, технічну модернізацію

та запровадження систем сигналізації. Особливу увагу приділено ролі добровільних пожежних товариств «Січ» і «Аркашул» у збереженні тягlosti традицій. Порівняльний аналіз із австрійським періодом дозволяє визначити, що румунська адміністрація трансформувала пожежну охорону в елемент державного контролю, водночас зберігаючи окремі елементи попередньої системи. На основі архівних матеріалів розкрито фінансові, організаційні та кадрові аспекти діяльності чернівецької пожежної команди.

Ключові слова: законодавство, модернізація, Чернівці, Буковина, Румунія, «Січ», сільські громади, міська інфраструктура, міжвоєнний період.

Serhii BABCHUK

Postgraduate Student

Department of Ukrainian History

Yurii Fedkovych Chernivtsi National University

Chernivtsi, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8462-5553>

EVOLUTION OF FIRE PROTECTION IN CHERNIVTSI DURING THE INTERWAR PERIOD: INSTITUTIONAL CHANGES, TECHNICAL DEVELOPMENT AND THE ROLE OF VOLUNTARY SOCIETIES

Abstract. The article examines the development of fire protection in Chernivtsi during the period of Romanian administration (1918–1939) in the context of the transition from the Austrian model of public voluntary societies to a centralized militarized system. The study analyses the organizational, technical, and social changes that occurred within the municipal fire service, including the process of militarization, technical modernization, and the introduction of alarm and signalling systems. Particular attention is paid to the role of voluntary fire societies such as Sich and Arcaşul in preserving continuity of earlier traditions. A comparative analysis with the Austrian period demonstrates that the Romanian administration transformed the fire service into an element of state control while preserving certain structural components inherited from the previous system. Based on archival materials, the article reveals the financial, organizational, and personnel aspects of the functioning of the Chernivtsi fire brigade.

Keywords: legislation, modernization, Chernivtsi, Bukovina, Romania, «Sich», rural communities, urban infrastructure, interwar period

Постановка проблеми. Наукова проблема дослідження полягає у виявленні закономірностей трансформації пожежної охорони Чернівців у період румунського правління (1918–1939 рр.) у контексті зміни державних режимів та пошуку тяглості з австрійською системою організації пожежної безпеки. Незважаючи на наявність окремих праць з історії міського самоврядування та діяльності громадських товариств Буковини, питання еволюції пожежної служби в міжвоєнний період залишалося недостатньо висвітленим у вітчизняній історіографії. Недослідженим залишається питання, яким чином політичні, соціально-економічні та військово-адміністративні чинники вплинули на зміну моделі управління пожежною охороною – від громадсько-волонтерської до централізовано-державної воєнізованої структури.

Тож наукова проблема полягає у необхідності комплексного вивчення процесу переходу від австрійської системи добровільних товариств («Січ», «Аркашул») до румунської моделі державного пожежного управління, із з'ясуванням її організаційних, технічних і соціальних наслідків для безпеки населення Чернівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку пожежної охорони на Буковині лише фрагментарно відображене у вітчизняній та зарубіжній історіографії. У працях дослідників кінця XIX – початку XX ст. (зокрема, М. Гуванюка, І. Снігура) значна увага приділялася ролі добровільних пожежно-гімнастичних товариств «Січ» у громадському житті Буковини. Ці праці акцентували на виховному та національно-просвітницькому аспектах діяльності товариств, однак майже не висвітлювали їхню технічну чи організаційну складову.

У міжвоєнний період пожежна справа Буковини відображалася переважно у нормативно-правових документах та звітах румунських адміністративних органів. Архівні матеріали Державного архіву Чернівецької області (фонди № 3, № 15, № 39, № 43) містять документи Міністерства внутрішніх справ Румунії, Чернівецької примарії).

Проте досі відсутнє комплексне дослідження, яке б поєднувало аналіз адміністративних реформ, технічного розвитку, воєнізації та соціальної ролі пожежної служби в період румунського управління.

З огляду на вищевказане, дана стаття спрямована на заповнення цієї наукової прогалини шляхом міждисциплінарного аналізу архівних джерел, нормативних актів і місцевих звітів, у поєднанні з історіографічним порівнянням двох етапів – австрійського та румунського.

Метою статті є аналіз процесу становлення та розвитку пожежної охорони в Чернівцях у 1918–1939 рр. у порівнянні з австрійським періодом її існування, виявлення особливостей організаційних, технічних і соціальних змін, а також визначення впливу політичних, економічних і військових чинників на трансформацію протипожежної системи Буковини.

Виклад основного матеріалу. Після завершення Першої світової війни та переходу влади на Буковині до Румунського королівства постало

питання відновлення організованої протипожежної системи, яка ефективно функціонувала в часи австрійського правління. Однак відтворити її в повному обсязі вже було неможливо. Зміна політичної влади супроводжувалася зникненням добре налагодженої мережі пожежно-гімнастичних товариств «Січ», що за австрійської адміністрації відігравали вагомий роль у забезпеченні протипожежної безпеки, особливо в сільській місцевості та невеликих містечках. Усвідомлюючи це, нова влада вирішила зберегти міську пожежну команду, сформовану ще в австрійський період, і розпочати поступову роботу з відновлення добровільних пожежних підрозділів.

У складі чернівецької пожежної команди залишилися працювати фахівці, які проходили службу ще за австрійського уряду. Цей факт зумовив збереження адміністративної традиції: у 1919–1923 роках діловодство продовжувало вестися німецькою мовою, так само, як і статутні документи та присяга, яку складали пожежники. Лише згодом документація була переведена на румунську мову. Матеріальне становище пожежників залишалося складним: у 1922 році їхня місячна заробітна плата становила 600 леїв, що було недостатньо навіть для мінімальних побутових потреб [ДАЧО ф. 43, оп. 1, спр. 81, арк. 4].

Стан пожежної охорони на початку румунського правління був загалом занедбаним, що пояснювалося не лише наслідками війни, а й відсутністю фінансування. У листі Міністерства внутрішніх справ Румунії до примарії м. Чернівці від 12 травня 1922 року зазначалося, що технічне оснащення чернівецької пожежної команди суттєво відстає від сучасних вимог, а інвентар, який залишився з австрійських часів, потребує негайного оновлення [ДАЧО ф. 43, оп. 1, спр. 1695, арк. 12]. Проте через фінансову кризу питання модернізації технічної бази так і не було вирішено.

Все пожежне обладнання, яким користувалася чернівецька команда, походило ще з австрійського періоду. Воно поділялося на три типи: для гасіння пожеж у місті, у передмісті та на промислових об'єктах, а також на відкритій території. Для гасіння міських пожеж застосовувалися два кінно-бочкові ходи та обоз із драбинами і засобами порятунку людей. Для складніших випадків, зокрема на підприємствах чи у багатоповерхових будівлях, використовувався паровий насос, який створював тиск до 11 атмосфер і забезпечував подачу 500–700 літрів води за хвилину. Дві висувні драбини з ручним приводом дозволяли працювати на висоті 18–22,5 метрів. Для гасіння пожеж у приміських районах використовувалися кінно-бочкові обози з невеликими драбинами, пристосованими до умов сільської забудови. Утримання 32 коней, з яких 10 перебували у постійній готовності, лягало додатковим тягарем на бюджет пожежної охорони [ДАЧО ф. 43, оп. 1, спр. 346 арк. 64].

Попри технічну відсталість, міська влада вважала оснащення пожежної команди достатнім і впродовж 1920-х років не порушувала питання її переоснащення. Саме тоді, внаслідок постійного дефіциту коштів, органи влади дедалі активніше почали звертати увагу на добровільні пожежні

товариства, сподіваючись компенсувати нестачу ресурсів за рахунок громадської ініціативи.

З початком Першої світової війни всі добровільні протипожежні товариства Буковини припинили діяльність. У 1921 році чернівецька примарія провела інвентаризацію пожежних товариств, установивши, що українські пожежно-гімнастичні товариства «Січ» та румунські «Аркашул» не відновили своє існування. Якщо у випадку товариств «Січ» цьому сприяли політичні й національні чинники – обмеження українського громадського руху, то становище «Аркашул» було іншим. Румунська влада розглядала ці товариства як елемент державної ідеології та заохочувала їхнє відновлення. Уже до 1927 року на території Чернівецького повіту діяло кілька відновлених осередків «Аркашул», а також добровільні пожежні товариства, які існували ще в австрійський період.

У самому місті Чернівці в районі Роша було реорганізовано старе товариство, а 1925 року свою діяльність розпочала добровільна пожежна команда в селі Бояни під назвою «Pompieria voluntara din Boian» [ДАЧО ф. 15, оп. 1, спр. 4577, арк. 12]. Для їхнього функціонування залишався чинним довоєнний статут, що походив з австрійського часу. Згідно з ним добровільна команда мала чотири відділення: два бойові – «висотники», які працювали на драбинах, і насосники, що обслуговували помпи; а також два допоміжні – музичний оркестр, який виконував соціально-просвітницьку функцію, і лікарський підрозділ, що забезпечував медичний нагляд. Така структура свідчила про тяглість традицій між австрійською та румунською системами пожежної охорони, хоча остання була вже більш централізованою і підпорядкованою військовій адміністрації.

Заходи зі створення добровільних пожежних команд, що проводились румунською владою, забезпечили створення на 1936 рік 99 таких формувань в Чернівецькому повіті [ДАЧО ф. 15, оп. 1, спр. 8355, арк. 19].

Окремо слід відзначити процес воєнізації пожежної служби, який став одним із визначальних етапів її розвитку в міжвоєнний період. Його ініціював румунський уряд у 1923 році. Відповідно до інструкції №10900 від 16 лютого 1923 року, розробленої Військовим міністерством та Міністерством внутрішніх справ, планувалося створення мережі воєнізованих пожежних частин на території Буковини. Згідно з розрахунками, у кожному сільському населеному пункті мала діяти команда з 20 солдат і одного офіцера, а в містах чисельність пожежних визначалася з розрахунку один працівник на тисячу мешканців. Для Чернівців передбачалося збільшення пожежної команди до 100 осіб, з них 7 сержантів, 13 капралів та 80 солдатів, які мали обслуговувати 48 коней. На той час, у 1923 році, фактична чисельність чернівецької команди становила 62 працівники і 32 коня [ДАЧО ф. 15, оп. 1, спр. 16146, арк. 2].

Фінансові розрахунки показували значні витрати: щорічне утримання пожежної служби коштувало місту близько 1 млн 700 тис. леїв. Воєнізація передбачала ще більші видатки – щорічно 15 тис. леїв на одного солдата, тобто в містах близько 2 млн 250 тис. леїв, а в селах – не менше 300 тис.

леїв. Додатково потрібно було облаштувати казарми, склади, конюшні. Через відсутність необхідних коштів реалізацію проекту відклали. Основна увага влади й надалі зосереджувалася на добровільних товариствах, які потребували мінімальних фінансових ресурсів [ДАЧО ф. 15, оп. 1, спр. 16146, арк. 47].

Лише в другій половині 1930-х років румунська влада повернулася до ідеї воєнізації пожежної охорони. Згідно з наказом Міністра внутрішніх справ №18598 від 26 червня 1937 року та розпорядженням №10886 від 18 березня 1938 року, у Чернівцях було розпочато практичні заходи з переведення пожежної служби на військовий лад. На той момент команда налічувала 83 особи. Внаслідок воєнізації її чисельність зросла до 108: 3 офіцери, 4 підофіцери-інструктори, 6 сержантів та 80 солдатів [ДАЧО ф. 43, оп. 1, спр. 7623, арк. 10].

Через брак коштів процес відбувався поетапно. Міська влада ухвалила рішення не приймати нових працівників замість тих, хто звільнявся, а заощаджені кошти спрямовувала на облаштування казарм. Для розміщення збільшеної кількості персоналу було розширено спальні приміщення, кухню, їдальню, а також зал для фізичної підготовки. Улітку 1938 року переобладнані казарми на вул. Куза Води, 19 (сучасна вул. Лесі Українки, 5) прийняли перших військових пожежників [ДАЧО ф. 43, оп. 1, спр. 7623, арк. 32]. Саме тоді будівля набула свого сучасного вигляду.

Важливою проблемою залишалося питання збереження досвіду старих професійних пожежників. Солдати повинні були переймати від них практичні навички, адже тривала служба цивільних фахівців формувала необхідний автоматизм дій під час пожежі. Воєнізацію вдалося завершити лише 1 травня 1939 року, коли керівником чернівецької пожежної охорони було призначено полковника Івана Кантиміра.

Реформування також призвело до адміністративних змін: санітарну, ветеринарну й комунальну служби, що раніше входили до єдиної структури з пожежною командою, було виокремлено в самостійні підрозділи. Водночас воєнізація сприяла підвищенню оперативності дій – перебуваючи постійно в казармах, військові пожежники могли швидко реагувати на виклики. Проте часта ротація складу мала і негативний ефект: солдати не встигали здобути великий практичний досвід, яким володіли цивільні пожежники, котрі служили по 20–25 років. Таким чином, румунська модель пожежної охорони поєднувала прагнення до централізації та дисципліни з втратою здобутків австрійської професійної школи.

У другій половині 1920-х років в історії розвитку пожежної охорони Чернівців відбулася суттєва технічна модернізація. Головною проблемою залишалася нестача води при гасінні великих пожеж, адже кінно-бачкові ходи з ручними насосами забезпечували ефективність лише на початкових стадіях загоряння. У 1924 році примарія розпочала закупівлю спеціалізованих автомобілів. Через обмежене фінансування придбання повноцінного пожежного автомобіля було

неможливим, тому було ухвалено рішення придбати універсальні автомобілі фірми «Berliet» вартістю 48 500 французьких франків кожен [ДАЧО ф. 15, оп. 1, спр. 17355, арк. 17]. Хоча вони призначалися переважно для поливання міських вулиць, конструкція дозволяла використовувати їх і як пожежні машини.

На автомобілях розміщувалися квадратні металеві цистерни об'ємом 5 тонн води (3,65 × 1,5 × 0,9 м), які можна було заправляти через каналізаційну систему або за допомогою помпи з природних джерел глибиною до 6 метрів. Помпа приводилася в дію двигуном через карданну передачу, що забезпечувало безперебійну подачу води протягом семи хвилин. Конструкція дозволяла припиняти і відновлювати подачу без вимкнення двигуна, що було важливо для умов нестабільного водопостачання міста. Автомобіль мав два пожежні рукави (25 і 50 метрів), міг розміщувати шість пожежників, а на цистерні закріплювалися драбини. Ці автомобілі суттєво підвищили оперативність та ефективність пожежної охорони, забезпечуючи значно швидшу подачу води порівняно з кінно-бочковими ходами. Висока вартість техніки не дозволила поширити її використання за межі Чернівців, проте її впровадження стало знаковим етапом модернізації міської пожежної справи.

Для покращення системи виявлення пожеж 10 грудня 1928 року в Чернівцях було запроваджено електричну сигналізацію [ДАЧО ф. 43, оп. 1, спр. 4725, арк. 9]. Пристрої встановлювалися на будинках разом з інструкцією користування, однак уже в листопаді того ж року, за повідомленням місцевої влади до Міністерства внутрішніх справ, зловмисники вивели з ладу всі встановлені сигнали. У відповідь на це міська адміністрація запровадила цілодобову охорону вулиць, де було розміщено сигналізаційні пристрої, а також визначила суворі покарання за хибний виклик пожежної команди. Користування сигналами дозволялося виключно у випадку реальної пожежі, що свідчить про прагнення влади впровадити більш дисципліновану систему реагування.

Порівняння із австрійським періодом показує, що румунська адміністрація зберегла частину організаційних принципів, але суттєво змінила їхній характер. Якщо за Австро-Угорщини пожежна справа базувалася на громадських ініціативах, добровільності та поєднанні пожежно-гімнастичних товариств із просвітницькою діяльністю, то в румунський період вона перетворилася на структурований, напіввійськовий інститут, підпорядкований державі. Відбулася еволюція від моделі громадянського суспільства до централізованої, контрольованої зверху системи, що відповідала новим політичним реаліям і загальнодержавній концепції безпеки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що розвиток пожежної охорони в Чернівцях у період румунського правління відзначався складним поєднанням інерції австрійських традицій та впровадження нових, централізованих управлінських форм. На відміну від австро-угорської системи, де основну роль відігравали

добровільні товариства, у міжвоєнний період акцент було зміщено на військову дисципліну та підпорядкування державі. Водночас матеріальні труднощі й відсутність належного фінансування сповільнювали модернізаційні процеси, що частково компенсувалося активністю громадських ініціатив.

Запровадження автомобільної техніки, електричної сигналізації та поступова воєнізація стали важливими кроками у переході до сучасної моделі пожежної охорони. Разом із тим, втрати попередніх професійних традицій і досвіду австрійських фахівців засвідчують суперечливість румунської модернізаційної політики. Досвід Чернівців у цьому контексті є показовим прикладом трансформації місцевих інституцій під впливом загальнодержавних змін у міжвоєнній Румунії.

Проведене дослідження відкриває можливості для подальшого вивчення пожежної охорони Буковини у міжвоєнний період шляхом розширення просторових меж аналізу та залучення матеріалів щодо інших міст і повітів краю. Це дозволить виявити регіональні особливості впровадження румунської моделі протипожежного управління й уточнити співвідношення централізованих державних структур і місцевих ініціатив у сфері міської безпеки.

Перспективним напрямом є також дослідження соціального виміру пожежної служби, зокрема умов служби, професійної підготовки та наслідків воєнізації. Порівняльний аналіз із іншими країнами Центрально-Східної Європи та розширення джерельної бази за рахунок матеріалів центральних архівів і періодики сприятимуть глибшому осмисленню інституційної трансформації пожежної справи у першій половині XX ст.

Література

1. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО) ф. 43, оп. 1, спр. 81, арк. 18.
2. ДАЧО ф. 43, оп. 1, спр. 1695, арк. 48.
3. ДАЧО ф. 15, оп. 1, спр. 2177, арк. 34.
4. ДАЧО ф. 15, оп. 1, спр. 4577, арк. 25.
5. ДАЧО ф. 43, оп. 1, спр. 346, арк. 161.
6. ДАЧО ф. 320, оп. 1, спр. 7111, арк. 14.
7. ДАЧО ф. 15, оп. 1, спр. 8361, арк. 62.
8. ДАЧО ф. 15, оп. 1, спр. 16146, арк. 70.
9. ДАЧО ф. 15, оп. 1, спр. 17355, арк. 58.
10. ДАЧО ф. 43, оп. 1, спр. 7623, арк. 81.
11. ДАЧО ф. 15, оп. 1, спр. 8355, арк. 23.
12. ДАЧО ф. 43, оп. 1, спр. 4723, арк. 42.
13. Гуйванюк М. Січковий рух у Галичині й Буковині. Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 128 с.
14. Снігур І. Легенди Буковини. Чернівці: Час, 1998. 88 с.

References

1. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti (DACHO) [State Archives of Chernivtsi Region]. f. 43, op. 1, spr. 81, ark. 18. (in Romanian).
2. DACHO [State Archives of Chernivtsi Region]. f. 43, op. 1, spr. 1695, ark. 48. (in Romanian).
3. DACHO [State Archives of Chernivtsi Region]. f. 15, op. 1, spr. 2177, ark. 34 (in Romanian).
4. DACHO [State Archives of Chernivtsi Region]. f. 15, op. 1, spr. 4577, ark. 25 (in Romanian).
5. DACHO [State Archives of Chernivtsi Region]. f. 43, op. 1, spr. 346, ark. 161 (in Romanian).
6. DACHO [State Archives of Chernivtsi Region]. f. 320, op. 1, spr. 7111, ark. 14 (in Romanian).
7. DACHO [State Archives of Chernivtsi Region]. f. 15, op. 1, spr. 8361, ark. 62 (in Romanian).
8. DACHO [State Archives of Chernivtsi Region]. f. 15, op. 1, spr. 16146, ark. 70 (in Romanian).
9. DACHO [State Archives of Chernivtsi Region]. f. 15, op. 1, spr. 17355, ark. 58 (in Romanian).
10. DACHO [State Archives of Chernivtsi Region]. f. 43, op. 1, spr. 7623, ark. 81 (in Romanian).
11. DACHO [State Archives of Chernivtsi Region]. f. 15, op. 1, spr. 8355, ark. 23 (in Romanian).
12. DACHO [State Archives of Chernivtsi Region]. f. 43, op. 1, spr. 4725, ark. 42 (in Romanian).
13. Huivaniuk, M. (2009). *Sichovyï rukh u Halychyni y Bukovyni* [The Sich movement in Galicia and Bukovina]. Chernivtsi: Zelena Bukovyna (in Ukrainian).
14. Snihur, I. (1998). *Lehendy Bukovyny* [Legends of Bukovina]. Chernivtsi: Chas (in Ukrainian).